

Аутор: Александар Костић (1988), трећи разред XIII београдске гимназије, Београд

Утицај Другог светског рата на лична имена у Београду

АПСТРАКТ: У овом истраживању је испитиван утицај Другог светског рата на лична имена људи уписаних у матичне књиге рођених општине Савски венац у периоду од 1. јануара 1935. до 28. јуна 1948. године. Промене у учесталости имена су праћене на узорку од 7.496 мушких и 7.000 женских имена.

„Прва ознака идентитета коју човек добије у животу је лично име. То је у највећем броју случајева доживотна ознака“.¹ Зато се давању имена посвећује нарочита пажња и тежи се да оно на неки начин означава карактеристике које се сматрају добрим. Већина имена настала је управо као изведеница од неких оваквих карактеристика, иако се дешава да то значење изгубе временом или преношењем у друге језике. Поред директног указивања на разне врлине самим значењем имена, често је и давање имена по некој особи или догађају за које се сматра да су вредни помена у једном личном имену. Трећи чинилац који утиче на давање личних имена јесу околности у којима је особа добила име – било указивањем на њих, било, ако су околности нежељене, спомињањем околности које су њима супротне. Зато су лична имена добар показатељ околности и стања у друштву у тренутку давања имена једној особи.

Имена улица чешће су проучавана са историографске тачке гледишта него што је то случај са личним именима. Слично личним именима, давање имена школама, улицама и осталим институцијама или јавним просторима такође може осликати друштвене, политичке и културолошке прилике у којима се једно друштво налази. За разлику од личних имена која дају „мали“ људи, имена јавних установа или простора дају надлежне институције, из чега произилази неколико битних разлика. Називи који се дају улицама и школама представљају владајућу политику у домену обележавања традиције и за сврху имају формирање друштвених вредности и колективног памћења. Институције и улице имена добијају по личностима од значаја за цело друштво, догађајима, политичким и друштвеним покретима, географским појмовима, а ређе и по идеологијама и вредностима установљеним од стране власти.² Из овога је, пре свега, важно приметити да имена која одређују власти представљају друштвене околности у светлу наметања одређених вредности, а лична имена у светлу постојања одређених вредности у народу, као и да се она имена институција или улица која су везана за догађаје, покрете или личности односе на прошлост, док се лична имена која су последица околности тичу времена у коме су дата или

¹ Марковић, Предраг Ј; Мраковић-Ђурчија, Магдалена, „Југословенски и српски идентитет становника Београда у огледалу личних имена“, *Годишњак за друштвену историју* VI/1 (1999) 42-56.

² Јовановић, Мирослав, „У лавиринту традиција: Од 'Св. Саве' до 'Митраљете' и 'Тићка' (Савремени називи основних школа у Србији) – Прилог истраживању проблема обележавања традиција у савременом животу Србије –“, *Годишњак за друштвену историју* IV/1 (1997) 97-111; Тимотијевић, Милош, „Називи улица Чачка 1893-1992. Један век изграђивања колективног идентитета“, *Годишњак за друштвену историју* VII/2-3 (2000) 221-250.

најближе прошлости, па су од веће користи за истраживање историје „малог човека“.

Коришћени извори

Имена која су коришћена у овом истраживању су узета из матичних књига рођених општине Савски венац за период од 1. јануара 1935. године до 28. јуна 1948. године. Ова општина је изабрана као једна од централних градских општина, на чијој територији се у истраживаном периоду налазило више цркава и породилишта. За крај периода који се истражује одабран је 28. јун 1948. године,³ јер тај датум представља нови велики заокрет у југословенској политици, након револуције спроведене за време Другог светског рата. Узорак су чинила сва имена уписана у матичне књиге у наведеном периоду, осим оних која није било могуће прочитати због оштећења на матичним књигама. Укупан број имена укључених у истраживање је 14.496, од тога 7.496 мушких и 7.000 женских имена.

Државне матичне књиге се на општини Савски венац воде од 10. маја 1946. године, док су пре тога вођене само црквене, па су се самим тим разликовале и законске одредбе које су се тичале имена и матичних књига.

По Закону о личним именима од 19 фебруара 1929, име је „трајна ознака, којом се физичка лица међусобно разликују“, која „се састоји из: породичног и рођеног имена“.⁴ Према овој дефиницији, овај рад се бави „рођеним именима“. У глави III овог закона, рођено име се дефинише као „ознака, која се детету даје после рођења, да се по њој разликује од лица, која носе исто породично име“.⁵ За ово истраживање је најзначајнија глава VI овог закона („Упис имена у матичне књиге“), у којој је, између осталог, стајало: „Руководилац матичних књига одбиће упис само оних рођених имена, која вређају верске осећаје, која се противе моралу, или су иначе увредљива“.⁶ Како су на подручју општине Савски венац руковођаци матичних књига били свештеници Српске православне цркве⁷, а крштења вршена у цркви, одбијан је упис имена која, по мишљењу свештеника, нису била део православне традиције. Припадници других вероисповести су такође крштавани искључиво православним именима, а било је и случајева промене вероисповести, при чему је долазило до промене имена. Унутар СПЦ тада нису постојали посебни прописи који су налагали каква имена треба прихватити или одбијати, нити су постојали спискови таквих имена, већ је одлука у потпуности била на свештеницима.

Црквене матичне књиге су престале да се воде као званичне матичне књиге 9. маја 1946. године, када је на снагу ступио Закон о државним матичним књигама од 1. априла 1946. Он је прописивао да државне матичне књиге „воде само државни органи предвиђени овим законом“ и да се воде „посебне матичне

³ Датум доношења резолуције Информбироа о стању у Комунистичкој партији Југославије.

⁴ „Закон о личним именима“, *Службене новине* 47, 26. фебруар 1929, 285. (у даљем тексту: „Закон о личним именима“, 1929), чланови 1 и 2.

⁵ „Закон о личним именима“, 1929, члан 8.

⁶ „Закон о личним именима“, 1929, члан 23.

⁷ У даљем тексту: СПЦ.

књиге рођених, венчаних и умрлих“.⁸ Од 10. маја 1946. године „Матичне књиге воде се код месних и градских односно реонских народних одбора“, а воде их матичари.⁹ Овим одредбама, СПЦ је изгубила право да води званичне матичне књиге, што се одразило на разноврсност имена која се појављују у матичним књигама рођених. На повећану разноврсност имена утицао је и члан 2 Закона о личним именима од 1. децембра 1947, чији став 2 гласи: „Рођено име одређује се грађанину слободно после рођења“.¹⁰ Како у СПЦ нису постојали прописи о именима, немогуће је добити податке о томе који је број имена која не би могла бити уписана да није дошло до промене закона. Ипак, већ самим упоређивањем законских одредби, очигледно је да су промене у законодавству морале изазвати и промене на пољу одабира „рођених“ имена. На територији општине Савски венац се у истраживаном периоду налазило више породилица, а случајеви порађања код куће су били релативно ретки у односу на укупан број рођене деце, па је за величину узорка у овом истраживању од великог значаја члан 13 Закона о државним матичним књигама, који је гласио: „Рођење или смрт пријављују се усмено или писмено матичару на чијем су се подручју рођење или смрт десили“.¹¹ Овакви случајеви су уписивани у матичну књигу најближег породилица. Пре ступања овог закона на снагу, рођење се пријављивало у цркви у којој се врши обред крштења. Једна од одредби закона је била и да „Матичне књиге (књиге рођених, венчаних и умрлих) које су по досадашњим прописима вођене на подручју где нису постојале државне матичне књиге, као и изводи из њих, имају и даље доказну снагу јавних исправа о чињеницама уписаним у њима пре ступања на снагу овог закона“.¹² На основу овог члана, црквене матичне књиге за период до 9. маја 1946. године се и даље користе за издавање извода, па су зато подаци из њих и укључени у ово истраживање.

Имена која у себи садрже морфему „рат“¹³

Имена која својим значењем директно упућују на рат су преко пет и по пута чешћа код мушкараца, што је и разумљиво јер се чин ратовања и сам рат обично везују за мушку популацију. Имена Ратиборка и Ратомирка су заправо мушка имена преведена у женска.¹⁴ Приметан је велики пораст заступљености ових имена за време Другог светског рата.

Имена Ратко и Ратка су изведена од корена „рад“, а не „рат“, попут осталих имена из ове групе.¹⁵ Она су уврштена у ову групу јер су резултати истраживања показали да је Други светски рат утицао на њихову учесталост, што се може приписати промени њиховог значења у ратном периоду, када су повезивана са ратом, а не радом, што је њихово изворно значење.

⁸ „Закон о државним матичним књигама“, *Службени лист Федеративне Народне Републике Југославије* 29, 9. април 1946, 335. (у даљем тексту: „Закон о државним матичним књигама“), чланови 1 и 2.

⁹ „Закон о државним матичним књигама“, чланови 4 и 5.

¹⁰ „Закон о личним именима“, *Службени лист Федеративне Народне Републике Југославије* 105, 10. децембар 1947, 1449, члан 2.

¹¹ „Закон о државним матичним књигама“, члан 13.

¹² „Закон о државним матичним књигама“, члан 48.

¹³ У ову групу имена су сврстана и имена Ратко и Ратка, у којима „рат“ није морфема, већ аломорф.

¹⁴ Грковић, Милица, *Речник личних имена код Срба*, „Вук Караџић“, Београд 1977, 298.

¹⁵ Грковић, Милица, н. д, 171 и 298.

Мушка имена у којима је садржана морфема „рат“, а која се јављају у узорку су: Ратомир, Ратибор, Ратко, Ратимир и Ратислав. Само пет пута се неко од ових имена јавља пре 6. априла 1941. године (два Ратомира, један Ратибор и два Ратка). У периоду од 6. априла 1941. до 15. маја 1945, ова имена се јављају укупно тридесет пута, а најчешћа су у првим месецима окупације. Нешто мање од 4% људи крштених 1941. године носи неко од ових имена, иако се те године ова имена јављају тек након Априлског рата. После рата, ова имена поново постају врло ретка, па се тако у периоду од увођења државних матичних књига до резолуције Информбироа (10. мај 1946-28. јун 1948), удео ових имена креће између 0,4% 1946. године и 0,65% 1948. године (график 1).

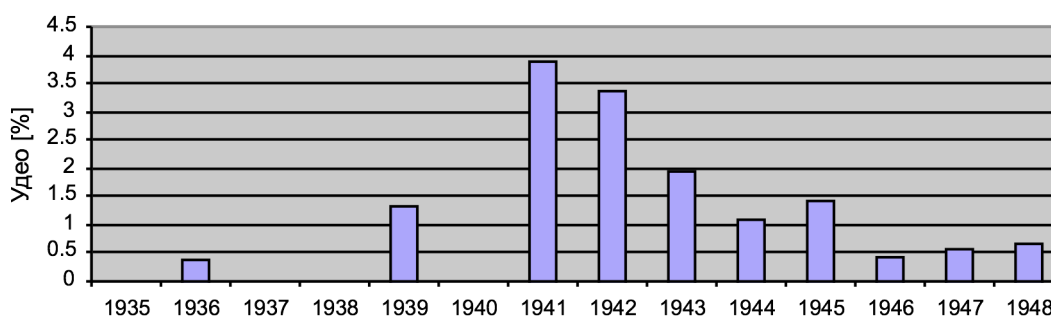

График 1. Учесталост мушких имена која у себи садрже морфему „рат“ у процентима по годинама

Од женских имена која упућују на рат, у узорку се јављају Ратислава, Ратка, Ратомирка и Ратиборка. Ова имена се јављају свега једанаест пута, али је десет од тих једанаест особа (91%) име добило за време рата. Једно дете је 1947. године добило име Ратомирка. Оваква разлика у учесталости ових имена између ратног и мирнодопског периода дозвољава да се њихово појављивање повеже са ратом упркос њиховом малом броју.

Имена која у себи садрже морфему „мир“

Утицај Другог светског рата се може уочити на именима Владимир и Мирјана. То су најчешћа имена из ове групе, па у односу на њих, осталих имена која садрже морфему „мир“ има премало да би се могле разликовати промене учесталости узроковане ратом и случајне промене броја имена у узорку.

Име Владимир се скоро равномерно појављује у периоду од 1935. до 1944. године. Затим се ово име 1945. године појављује седамнаест пута (6% мушке деце је крштено тим именом), према три пута 1943. и четири пута 1944. године. Од седамнаест Владимира из 1945. године, њих дванаест је крштено након ослобођења Југославије. Последице овог пораста броја Владимира се опажају и у наредним годинама – у периоду од 1946. до 1948. године проценат мушке деце која добијају име Владимир је између 3,6% и 4,3% (график 2). Не може се недвосмислено утврдити узрок учесталог појављивања овог имена. Поред могућности да је до тога дошло због наступања мира, не може се искључити ни утицај доласка трупа Црвене армије у Београд. Долазак совјетских војника је могао двојачко утицати на овај скок: идеолошки, према имену Владимира Иљича Лењина, односно прихватањем овог имена својственог Русима.

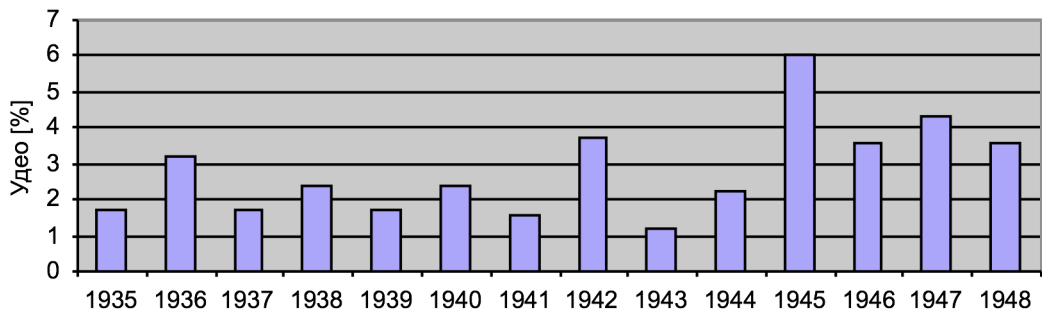

График 2. Учесталост имена Владимир у процентима по годинама

Име Мирјана је добило 7,8% женске деце крштене 1935. године, али је у наредним годинама учесталост овог имена често била и двоструко мања (између 3,4% и 4,5%). Тек 1941. године, пред сам почетак Другог светског рата и након његовог почетка, удео овог имена у свим женским именима је био преко 5%. У следеће три године, приближно свако десето женско дете је добијало име Мирјана (график 3). Од 178 Мирјана из дела узорка узетог из црквених матичних књига, 82 (46%) је крштено у периоду од 6. априла 1941. године до ослобођења Београда 20. октобра 1944. године. И у периоду након ослобођења Београда име Мирјана је остало једно од најчешћих женских имена, а сваке године га је добијало око 7% женске деце (график 3).

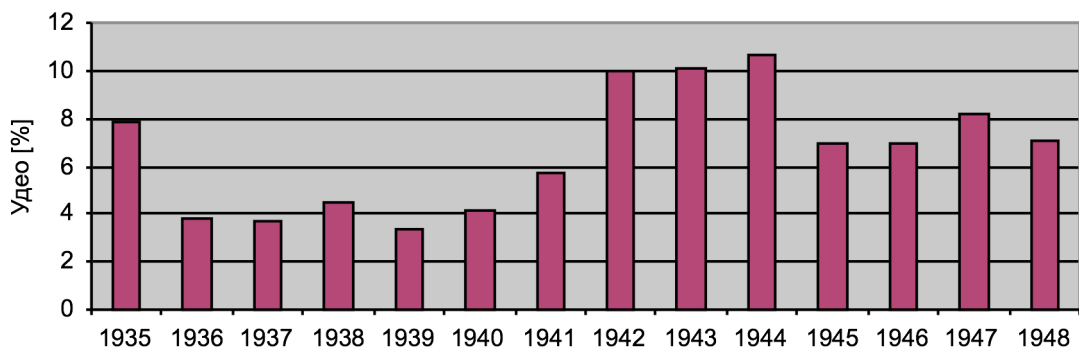

График 3. Учесталост имена Мирјана у процентима по годинама

Имена Слободан и Слободанка

Након почетка Другог светског рата, имена Слободан и Слободанка су постала знатно чешћа него раније. Име Слободан остало је често и по завршетку рата, што са именом Слободанка није био случај.

Од 198 људи крштених именом Слободан у периоду од 1. јануара 1935. до 9. маја 1946. године, само 48 (24%) је крштено пре Априлског рата, док је у периоду 1943-1945. крштено њих 93 (47%) и у те три године се удео имена Слободан у мушким именима кретао између 11% и 14%. И у прве три послератне године, проценат мушке деце која добија име Слободан је висок, али у опадању, и 1946. године износи 7,3%, а у првој половини 1948. године 5,1% (график 4).

На име Слобданка је још очигледније утицао почетак Другог светског рата. Од 73 Слободанке уписане у црквене матичне књиге у посматраном периоду, свега 6 (8%) их је крштено пре тог догађаја. У годинама 1942-1945. удео Слободанки у укупном броју женских имена кретао се између 4,5% и 8,3%, али је након рата опао и у прве три послератне године био између 2% и 3% (график 4).

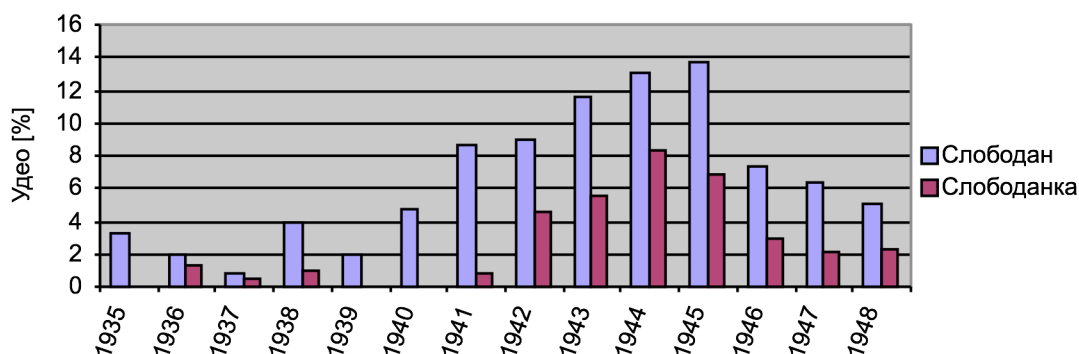

График 4. Учесталост имена Слободан и Слободанка у процентима по годинама

Ослобођење Београда је догађај који је највише утицао на учесталост ова два имена. Од почетка 1944. године до 20. октобра исте године једанаест особа је крштено именом Слободан, а шест именом Слободанка, док је за преостала два месеца и једанаест дана те године њих тринаест добило име Слободан и осам име Слободанка. Давање деци имена Слободан и Слободанка је у овом случају за људе био вид прославе ослобођења на које су чекали више година.

Имена на која је утицала социјалистичка револуција

На личности и догађаје имена могу упућивати тиме што су изведена из њихових имена, односно назива; или својим чешћим појављивањем у време утицаја неке личности, када су у питању већ постојећа имена, идентична имену личности на коју упућују. Настанак нових имена и претварање презимена и надимака познатих личности у имена примећени су и код других народа, а посебно оних који су прошли кроз велике друштвене промене. Тако су, почев од двадесетих година двадесетог века, у Русији настајала имена као што су: Стаљ, Партизан, Атеист, Маркс, Енгелс, Интерна, Рево (као скараћеница од „револуција“¹⁶), Агит (као скраћеница од „агитација“¹⁷), Вилор (акроним од „Владимир Иљич Ленин Октабрскаја револуција“¹⁸) и друга.¹⁹ Ова појава објашњена је жељом да се потомцима да име по нечем драгом или корисном, а уочено је и да ова имена брзо ишчежавају, јер су сличнија надимцима него именима.²⁰ Појава нових имена инспирисаних ратним или револуционарним догађајима примећена је и на Савском венцу. Ова имена су веома ретка, па је

¹⁶ Револуција.

¹⁷ Агитација.

¹⁸ Владимир Иљич Лењин Октабрскаја револуција.

¹⁹ Сулова, А. В; Суперанская, А. В, *О Руских имених*, Лениздат, Ленинград 1991, 137-144.

²⁰ Исто.

тако у целом узорку присутно само четири таква имена: Молотов, Стаљинка, Молотовка (сва три 1947. године) и Сутјеска (1948. године). Сва наведена имена су очигледно настала под утицајем Другог светског рата, а на настанак имена Стаљинка је могла утицати и револуција.

Име Тито се јавља једанпут 1945. године, и то у црквеној матичној књизи рођених.²¹ Ово име је постојало и раније, а настало је од имена као што су Тиослав и Тихомир, па је као такво могло бити уписано у црквену матичну књигу.²² За ово име је могуће да је дато по надимку Јосипа Броза, али се због његовог ранијег постојања не може са сигурношћу тврдити да је тако, односно да је на њега Други светски рат имао утицај.

Индиректан, али веома велики утицај, Други светски рат је имао на име Славица. Специфичност овог имена је што до промена у његовој учесталости не долази због утицаја неке историјске личности, већ због утицаја филмског лика. Ипак, ово није први пут да је забележен утицај једног уметничког дела на имена људи. Роман Милована Видаковића „Љубомир у Јелисијуму“ је утицао на лична имена српског становништва у Војводини у првој половини деветнаестог века. Имена његових јунака, као што су Љубомир, Светозар и Драгиња су пре тога била јако ретка, док неких уопште није ни било.²³

Филм „Славица“, први филм са партизанском тематиком, премијерно је приказан 12. маја 1947. године.²⁴ До овог датума, у узорку се име Славица појавило само два пута 1946. године. У времену од премијере филма до краја периода обухваћеног истраживањем, име Славица се појављује чак 34 пута. Број деце која су у тринаест месеци и шеснаест дана након премијере филма добила име Славица је седамнаест пута већи од броја деце која су то име добила у претходних дванаест година. Овакав утицај једног филма на друштво мора се посматрати у светлу чињенице да је то први филм снимљен након револуције. Видело га је три и по милиона људи.²⁵ За њих је од самог филма била битнија чињеница да је у новом систему снимљен први филм посвећен ономе кроз шта су пролазили претходних година, односно, као што Чолић наводи: „феномен није филмски него психолошки, друштвени не естетски“.²⁶ У питању је био феномен условљен духом тек завршене социјалистичке револуције, у којој су учествовали многи од оних који су филму били публика.²⁷ Све специфичности филма „Славица“, време у коме је приказиван, као и бројност публике коју је привукао, објашњавају његов изузетан утицај на друштво који се огледа у појављивању имена Славица.

Закључак

Други светски рат је на лична имена утицао двојако: путем друштвених промена које је донела социјалистичка револуција и путем стреса изазваног

²¹ Црква Светих Кузмана и Дамјана, књига 4.

²² Грковић, Милица, н. д, 194.

²³ Лађевић, Милица, „Личности романа 'Љубомир у Јелисијуму' Милована Видаковића у ономастичком фонду Војводине почетком XIX века“, *Прилози проучавању језика* 7 (1971) 199-213.

²⁴ Čolić, Milutin, *Jugoslovenski ratni film*, I, Institut za film, Beograd; Vesti, Titovo Užice 1984. 170.

²⁵ Čolić, Milutin, н. д, 171.

²⁶ Исто.

²⁷ Исто.

самим ратом и окупацијом. Револуција спроведена за време Другог светског рата донела је корените друштвене промене. Поред идеолошких, на имена су утицале и промене у законодавству. Од 10. маја 1946. године за вођење матичних књига није више надлежна СПЦ, већ државни органи, па од тада постоји већа слобода при избору имена. Промене које су дошле из самог народа значајније су за ово истраживање од законодавних промена донетих „одозго“.

Утицај рата на давање имена је био највећи на почетку Другог светског рата и након ослобођења. То говори да велики преокрети друштвених прилика остављају последице на имена људи. Како је окупација дуго трајала, њен утицај на свест људи је био мањи, односно људи су је, како је време одмицало, мање доживљавали као промену прилика, а више као њихово тренутно стање. Ову тврдњу поткрепљује и податак да средишњих година окупације раст појављивања бележе само најчешћа међу именима на која је утицао Други светски рат, што указује на то да су она постала помодна. Такав закључак потврђује и њихово чешће појављивање након рата него пре њега. Удео имена која се односе на мир и слободу бележи највеће скокове у првим месецима окупације и непосредно након ослобођења, што је у складу са њиховим значењем.

Стварање нових имена је занимљив феномен, али веома редак на простору Београда. Ипак, ова имена су значајна због чињенице да директно, самим својим значењем, сведоче о друштвеним приликама у једном историјском периоду.

Име Славица је одличан показатељ како владајућа идеологија, нарочито у периоду након великих промена, може путем културе и, пре свега, пропаганде да утиче на друштво. Први филм снимљен у социјалистичкој Југославији без сумње је нешто што је морало привући широк круг гледалаца, посебно ако се узме у обзир да је за тему имао тек завршени рат. Испитивање кретања учесталости имена Славица у годинама након 1948. би било значајно за испитивање трајања феномена попут овог.

Испитивање зависности утицаја Другог светског рата од различитих средина из којих потичу особе које носе имена за која је утврђено да је на њих рат утицао би представљало добру допуну овом истраживању. Социјално порекло је могуће утврдити коришћењем података о занимању родитеља који постоје у матичним књигама рођених. Истраживање би требало и просторно проширити због веће поузданости резултата, а први корак би могла да представља општина Чукарица, која обухвата насеља која су у истраживаном периоду била приградска и претежно радничка, што би допринело разноврсности узорка.

Извори

1. „Закон о личним именима“, *Службене новине* 47, 26. фебруар 1929, 285.
2. „Закон о државним матичним књигама“, *Службени лист Федеративне Народне Републике Југославије* 29, 9. април 1946, 335.
3. „Закон о личним именима“, *Службени лист Федеративне Народне Републике Југославије* 105, 10. децембар 1947, 1449.
4. Матичне књиге рођених општине Савски венац:
  - Црквене матичне књиге рођених:
    - Вазнесенска црква, књиге 18-20.
    - Књига Материнског удружења.
    - Топчидерска црква, књиге 4-6.
    - Црква Светог архангела Гаврила, књиге 1-2.
    - Црква Светих Кузмана и Дамјана, књиге 3-4.
  - Државне матичне књиге рођених:
    - Вишеградска, књиге 1-10.
    - Дедиње, књиге 7-9.

Литература

1. Грковић, Милица, *Речник личних имена код Срба*, „Вук Караџић“, Београд 1977.
2. Јовановић, Мирослав, „У лавиринту традиција: Од 'Св. Саве' до 'Митраљете' и 'Ћићка' (Савремени називи основних школа у Србији) – Прилог истраживању проблема обележавања традиција у савременом животу Србије –“, *Годишњак за друштвену историју* IV/1 (1997) 97-111.
3. Лађевић, Милица, „Личности романа 'Љубомир у Јелисијуму' Милована Видаковића у ономастичком фонду Војводине почетком XIX века“, *Прилози проучавању језика* 7 (1971) 199-213.
4. Марковић, Предраг Ј; Мраковић-Ђурчија, Магдалена, „Југословенски и српски идентитет становника Београда у огледалу личних имена“, *Годишњак за друштвену историју* VI/1 (1999) 42-56.
5. Сулова, А. В; Суперанская, А. В, *О Русских именах*, Лениздат, Ленинград 1991.
6. Тимотијевић, Милош, „Називи улица Чачка 1893-1992. Један век изграђивања колективног идентитета“, *Годишњак за друштвену историју* VII/2-3 (2000) 221-250.
7. Čolić, Milutin, *Jugoslovenski ratni film*, I, Institut za film, Beograd; Vesti, Titovo Užice 1984.